

Перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку в Україні

Федулова Л.І., д-р екон. наук

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

З позицій системного підходу проаналізовано стан інноваційного розвитку промислового виробництва за технологічними укладами. Здійснена оцінка інноваційного та інвестиційного потенціалу промислового виробництва. Проведена порівняльна оцінка технологічного розвитку промислових підприємств регіонів України. Запропоновано заходи щодо підвищення ролі організаційного ресурсу в забезпеченні інноваційного розвитку промисловості.

Безпрецедентне зростання впливу науки і нових технологій на соціально-економічний розвиток усіх країн докорінно змінило структуру експорту на користь продукції високотехнологічних галузей країн-лідерів, які сконцентрували свої зусилля на розбудові економіки знань, що знаменувало чергову зміну технологічних укладів. Розвиток промислового виробництва, що виходить за межі своєї країни, відображає процес глобалізації виробництва і збуту, міждержавне переміщення капіталів та розширення електронної торгівлі – все це відкриває нові можливості для розвитку економіки.

До визначальних чинників економічного зростання, що безпосередньо впливають на ефективність процесу відтворення, відносяться структурні зміни. Сучасні соціально-економічні та геополітичні реалії поставили перед Україною вимогу оновлення структури виробництва, вдосконалення механізмів технологічного розвитку. Слід зазначити, що структурні процеси охоплюють широке коло економічних пропорцій, основними серед яких є *виробничі, галузеві* (за видами економічної діяльності), *технологічні* (за територіальним розміщенням і розвитком продуктивних сил) та ін. Вирішальну роль у забезпеченні позитивної динаміки економічних процесів відіграють пропорції промислового виробництва за галузями та видами промислової діяльності.

На сьогодні в промисловості України налічується близько 60 тис. підприємств, з них 37,6 тис. малих, на яких працює 18,8% усього зайнятого населення країни. Продукція та послуги цих підприємств відносяться до більш ніж 70 промислових підгалузей. Завдяки промислому виробництву країна отримує більше як третину загального обсягу ВВП, майже 1/2 товарів і послуг, тут формується 4/5 експортної продукції [1]. В Україні представлені всі

види промислової діяльності, що характерні для індустріально розвинених країн. Але на початку XXI ст. у світі утверджується постіндустріальне суспільство, яке вносить корективи в матеріальну та технологічну структуру промислового виробництва і вимагає змін у структурних пропорціях.

Формуванню раціональної структури економіки, збалансуванню її окремих елементів присвячені дослідження відомих українських економістів М.Якубовського [2], В.Бесєдіна [3]. О.Фещенко констатує, що в умовах транзитивної економіки під структурними змінами слід розуміти процес динамічної зміни пропорцій виробництва, що відбуваються під впливом суспільного поділу праці на основі розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у процесі ринкової саморегуляції та через реалізацію економічної політики держави [4]. О.Лепьохін наголошує, що промисловий розвиток реалізується у формі якісних переходів, відбувається шляхом заперечення сформованих раніше структур і зв'язків, кількісних параметрів і елементів системи, у формі загострення протиріч і втрати стійкості системи [5]. Але, незважаючи на проведені наукові дослідження структурних проблем в умовах України, реальний стан економіки показує, що не всі пропозиції адекватно сприймаються у реальному виробництві, оскільки не враховується один із провідних факторів економічного зростання – технологічні інновації. У зв'язку з цим актуальною лишається потреба в подальшому науковому дослідженні ресурсного потенціалу інноваційного розвитку промислового виробництва та виробленні пропозицій щодо формування сучасної його структури, яка б відповідала вимогам постіндустріального суспільства.

На жаль, трансформаційний процес, який зайняв останні п'ятнадцять років, не лише збільшив відставання України від світових лідерів технологічного розвитку економіки, але й викликав спад за основними економічними показниками (табл. 1).

Як свідчать дані табл. 1 лише 2000 р. став переломним в економічній динаміці країни. Так, згідно зі статистикою, ВВП зріс на 5,9%; промисловістю вироблено продукції на 12,9% більше, ніж у 1990 р.; у сільському господарстві – на 9,8%, інвестиції в основний капітал зросли на 14,4%, а рівень промислового виробництва 1995 р. був перевершеним на 10%. І, хоча протягом 2000–2004 рр. динаміка економічних показників мала позитивну тенденцію (за виключенням сільськогосподарського виробництва у 2003 р.), наслідки системної кризи й до цього часу впливають на розбалансованість усіх параметрів національної економіки. Особливо це стосується структурних змін у промисловості. Слід зазначити, що якщо в 1990 р. на так звані базові галузі: металургію, хімічну промисловість, електроенергетику, паливну промисловість припадало 26%, то в 2000 р. дана частка становила вже 59,8%. Тобто економіка України в цей період розвивалася в основному у традиційних для нас секторах (3-й та 4-й технологічні уклади), характерних для групи країн, що є сировинним придатком

розвинуеного центру. В 2005 р. ця частка становила 41%, що свідчить про деяке поліпшення ситуації в напрямі структурних змін, в основному за рахунок збільшення випуску продукції машинобудування.

Таблиця 1

Динаміка основних економічних показників

Роки	ВВП		Промислове виробництво		Сільськогосподарське виробництво		Інвестиції в основний капітал	
	% до попереднього року	% до 1990 р.	% до попереднього року	% до 1990 р.	% до попереднього року	% до 1990 р.	% до попереднього року	% до 1990 р.
1991	91,3	91,3	95,2	95,2	86,8	86,8	92,9	92,9
1992	90,1	82,3	93,6	89,1	91,7	79,6	63,1	58,6
1993	85,8	70,6	92,0	87,6	101,5	80,8	89,6	52,5
1994	77,1	54,4	71,7	63,7	83,5	67,6	77,5	40,7
1995	87,8	47,8	88,0	56,0	96,4	65,0	71,5	29,1
1996	90,2	43,0	94,9	53,0	90,5	58,8	78,0	22,7
1997	97,0	41,7	99,7	53,0	98,1	57,7	91,2	20,7
1998	98,1	40,9	99,0	52,5	90,2	52,1	106,1	22,0
1999	99,8	41,7	104,0	54,6	93,1	48,5	100,4	22,0
2000	105,9	43,2	112,9	58	109,8	53,3	114,4	25,2
2001	109,2	47,2	114,2	66	110,2	58,8	120,8	30,4
2002	105,2	49,7	107,0	71	101,2	59,5	108,9	33,1
2003	109,6	54,4	115,8	82	89,0	52,9	131,3	43,5
2004	112,1	61,0	112,5	92	119,9	63,4	128,0	55,7
2005	102,6	62,6	103,1	94,9	100,0	63,4	101,9	56,8

Джерело: Статистичні щорічники України за відповідні роки.

У цілому ж стосовно розвитку економіки у 2005 р., спостерігаємо зниження всіх основних економічних показників, у тому числі спад промислового виробництва становив -9,4% порівняно з 2004 р. (див. табл. 1).

За підсумками, структурні зміни й на сьогодні характеризуються серйозним відставанням, оскільки за випуском продукції 3-й технологічний уклад в Україні становить майже 58%, 4-й технологічний уклад – 38% і лише 4% – 5-й технологічний уклад. За фінансуванням науково-технічних розробок ситуація така: майже 70% становить сьогодні 4-й, і лише 23% – 5-й технологічний уклад. За інноваційними витратами: 60% становить 4-й уклад і 30% – 3-й (тобто сумарно 90%), а 5-й уклад в інноваційних витратах становить лише 8,6%. У той же час як позитивну можна відмітити тенденцію щодо збільшення темпів зростання продукції обробної промисловості порівняно з добувною промисловістю протягом 2000–2004 рр., та особливо темпи зростання продукції машинобудування в цілому (у 2003 р. – на 35% більше, ніж у попередньому році, а у 2004 р. – на 28% більше, ніж у 2003 р.) і виробництво електричного та електронного устаткування, зокрема – у 2004 р. зафіксовано най-

більший темп зростання порівняно з рештою промислових виробництв – 149,3%. Але дана тенденція була порушена в 2005 р. на користь добувної промисловості (індекс промислового виробництва становив 104,4% у 2005 р. проти 104,1% у 2004 р.), в той час як темпи виробництва обробної промисловості скоротилися з 114,6% у 2004 р. до 103% у 2005 р. (рис. 1). Особливо вражаючим видається спад виробництва продукції машинобудування в цілому (індекс виробництва становив 107,1 у 2005 р. проти 128 % у 2004 р.) та особливо виробництво електронного та електричного устаткування, що відноситься до виробництва більш прогресивного 5-го укладу (індекс виробництва у 2004 р. становив 90,8% проти 149,3% у 2004 р.).

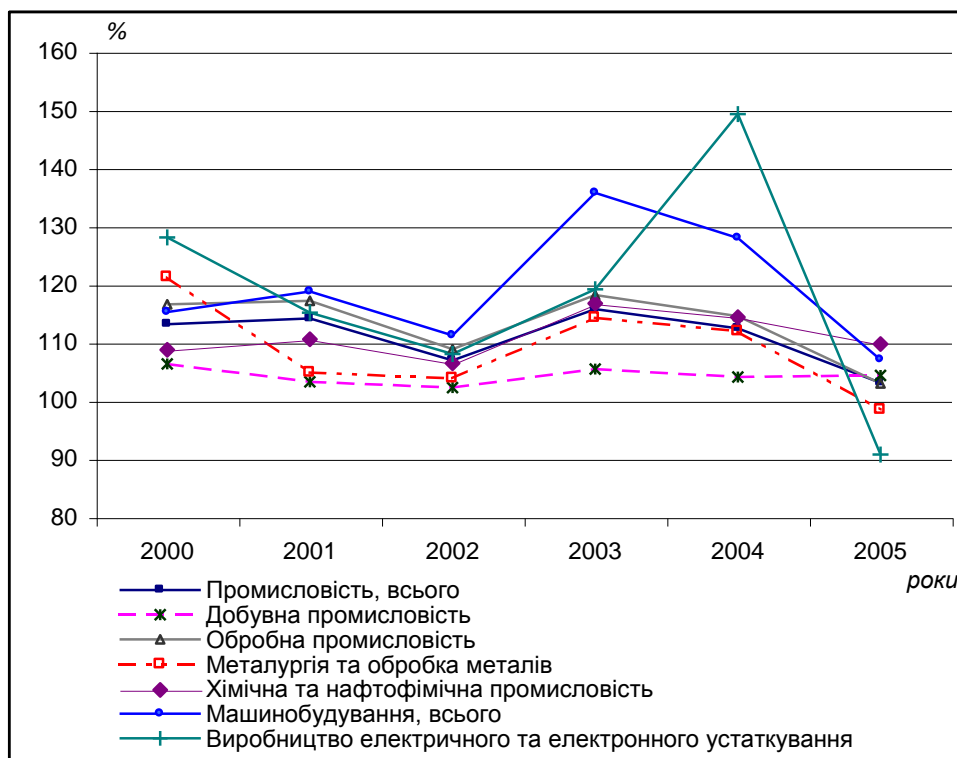

Рис. 1. Індеси обсягу продукції промисловості за деякими видами діяльності у 2000–2005 рр.

Тому необхідність переходу до інноваційного типу економічного зростання в максимально стислі строки на сьогодні не викликає сумнівів. Перш за все, це стосується промислового комплексу господарюючої системи, оскільки підвищення конкурентоспроможності продукції можливе лише за умови технологічного переоснащення та піднесення наукомістких галузей виробництва. Звідси актуальною постає ключова ідея Концепції державної промислової політики – "створення конкурентоспроможного промислового комплексу постіндустріального типу, здатного в умовах глобалізації вирішувати головні

завдання соціально-економічного розвитку суспільства та утвердження України як високотехнологічної держави" [див. 1].

На жаль, відсутність реальної науково-промислової політики упродовж всього періоду радикальних економічних перетворень, які проявилися в слабкій структурованості цілей і недостатності заходів прямої та непрямой підтримки інноваційної діяльності, призвела до того, що частка промислових підприємств, які впроваджували інновації, опустилася до вкрай низької межі. Так, на 01.01.2005 р. вона становила 10% (табл. 2), а за попередніми даними Держкомстату України за 9 міс. 2005 р. становила 7,2%, у той час, як в розвинутих економіках нормою вважається 60–80%. До того ж слід враховувати, що і в кінці 80-х рр. наша промисловість за цим показником у цілому також відповідала цій нормі, до того ж при цьому дуже програвала в якості інновацій та науково-технічному прогресі.

Таблиця 2

Питома вага промислових підприємств України,
що впроваджували інновації*, %

	1995 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
Підприємств – всього	22,9	14,8	14,3	14,6	11,5	10,0
у тому числі проводили комплексну механізацію і автоматизацію	2,9	1,7	1,8	2,0	2,2	3,7
впроваджені нові технології	8,4	4,1	3,7	3,4	3,3	4,9
із них: маловідходних і ресурсозберігаючих	3,4	1,7	1,5	1,5	1,5	2,3
у тому числі освоювали виробництво нових видів продукції	20,3	13,7	13,3	13,2	9,4	7,8

* Складено за даними: Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2005. – 340 с.

Слід констатувати, що й до цього часу результатом невтручання державного управління у розв'язання нагальних проблем виробництва є такий стан, при якому задовільні тенденції до стабілізації і економічного зростання в більшості секторів української економіки не є стійкими, у тому числі і в обробній промисловості. Причинами такого стану є, перш за все, загальносистемні фактори: слабка привабливість української промисловості для інвестування через існування несприятливого економічного середовища для вітчизняного та зарубіжного інвестора, що проявляється в збитковості і неефективності державного регулювання, нерозвиненості ринкової інфраструктури, відсутності дієвої системи правового регулювання, оптимального рівня податкового навантаження. Окрім того, потужним фактором є поглиблююча сировинна орієнтація української економіки. Українські несировинні сектори на сьогодні

програють як зовнішню конкуренцію за інвестиції, так і внутрішню – міжгалузеву конкуренцію – за залучення інвестиційних засобів, яку виграє сировинний сектор (табл. 3), що має за умов сприятливої цінової кон'юнктури на світових ринках значно вищу норму віддачі на вкладений капітал. До внутрішньої конкуренції слід також віднести таку конкуренцію, яку виграють не найефективніші підприємства, а підприємства, що здобувають для себе преференції та пільги.

Навіть у результативному для економіки 2004 р. укладна структура промислового комплексу змінилась у бік збільшення частки промислового виробництва 3-го технологічного укладу, що відбулося в тому числі і завдяки скороченню темпів інвестування промислового виробництва в більш наукомістких 4-му та 5-му укладах (див. табл. 3). Напрями та обсяги вкладення інвестицій у 2004 р. відображають неефективність процесу збільшення обсягів капіталовкладень, що перешкоджає не лише кількісному зростанню економіки, але й якісному її складу – розвитку високотехнологічних видів діяльності.

Однією із головних причин технологічної відсталості українських підприємств є значне збільшення морального і фізичного зносу основних фондів та низькі темпи їх оновлення. Зниження рівня інвестицій в основний капітал викликало масштабне скорочення виробничих потужностей. Слід зазначити, що ще на період розпаду СРСР виробничий апарат застарів і знаходився в стадії стагнації. В 1986–1990 рр. лише 25% інвестицій направлялись на оновлення виробничих фондів – основна їх частина витрачалась на підтримку в робочому стані діючих [6].

Інвестиційну привабливість української обробної промисловості обмежують і деякі внутрішні властивості, що ускладнює зростання її ефективності. До таких слід віднести:

1) відсутність технологічної та виробничо-організаційної структури, що проявляється у невідповідності як вимогам ринку, так і сучасним формам ведення бізнесу;

2) неможливість використання оборонно-орієнтованих потужностей в цивільних цілях;

3) наднормативний (у деяких випадках до 80%) фізичний, а також і моральний знос основних фондів, їх активної частини;

4) вкрай низька продуктивність праці, обмежена навіть на внутрішньому ринку конкурентоспроможність продукції високих технологій;

небезпечна залежність інвестиційних ресурсів від кон'юнктури на світових сировинних ринках та ін.

Найбільшу зацікавленість з точки зору стратегічного вибору підвищення ефективності суспільного виробництва дають галузі і виробництва обробної промисловості, і в першу чергу ті, які становлять її високотехнологічний та наукомісткий сектор. Саме цей сектор інтенсифікує процес

Освоєння інвестиції в основний капітал у промисловості України в 2001–2004 рр.*

Техно- логіч- ний ук- лад	Вид промислової діяльності	Інвестиції в основний капітал							
		2001		2002		2003		2004	
		млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
3	Промисловість – всього	13,651	100,0	15,112	100,0	19,726	100,0	28,190	100,0
	Добувна промисловість	4,234	31,0	3,819	25,3	4,523	23,0	6,344	22,5
	Металургія та обробка металу	1,422	10,4	1,366	9,0	2,032	10,0	3,281	11,6
	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	2,333	17,2	2,860	18,9	3,544	18,0	5,182	18,4
	<i>Разом 3 уклад</i>	7,989	58,6	5,185	53,2	10,100	51,0	14,807	52,5
4	Харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів	2,187	16,0	3,086	20,4	4,109	21,0	5,016	17,8
	Легка промисловість	0,161	1,2	0,146	0,9	0,266	1,0	0,359	1,3
	Виробництво деревини та виробів із деревини	0,108	0,8	0,173	1,1	0,207	1,0	0,375	1,3
	Целюлозно-паперова промисловість	0,352	2,6	0,678	4,5	0,536	3,0	0,747	2,7
	Виробництво коксу, продуктів нафтопереробка	0,771	5,6	0,572	3,8	1,057	5,0	1,397	5,0
	Хімічна та нафтохімічна промисловість	0,700	5,2	0,798	5,3	0,848	4,0	1,687	6,0
	Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	0,322	2,3	0,412	2,7	0,697	4,0	1,257	4,5
	Машинобудування, ремонт і монтаж машин та устаткування (без виробництва електричного та електронного устаткування)	0,651	4,8	0,727	4,8	1,137	6,0	1,607	5,7
	Інше виробництво, не віднесене до інших угруповань	0,121	0,9	0,178	1,2	0,262	1,0	0,272	1,0
<i>Разом 4 уклад</i>	5,373	39,4	6,770	44,7	9,118	46,0	12,717	45,1	
5	Виробництво електричного та електронного устаткування	0,289	2,1	0,297	2,0	0,509	3,0	0,660	2,3
	<i>Разом 5 уклад</i>	0,289	2,1	0,297	2,0	0,509	3,0	0,660	2,3

* Складено за даними: Капітальні інвестиції в Україні за 2004 рік: Стат. бюллетень. – К.: Держкомстат України, 2005.

створення доданої вартості, а галузі та виробництва, що володіють спроможністю створювати і сприймати нововведення, є найперспективнішою базою майбутнього економіки України. На жаль, на фоні загального зниження інноваційної діяльності в промисловості (див. табл. 2), як свідчать дані аналізу (табл. 4), протягом 2003–2004 рр. найбільш інноваційно активними були підприємства, що відносяться до 4-го технологічного укладу. Вагому частку серед тих, що займалися інноваційною діяльністю, становили підприємства харчової промисловості та переробки сільськогосподарських продуктів (28,9% – у 2003 р., 24,6% – у 2004 р.); машинобудівні підприємства (без виробництва електричного та електронного устаткування) – 13,3% – у 2003 р. та 12,9% – у 2004 р.; хімічної та нафтохімічної промисловості (7,9% – у 2003 р. та 9,3% – у 2004 р.); виробництва будівельних матеріалів (5,9% – у 2003 р., та 5,7% – у 2004 р.). Така ж сама тенденція зберігається і в напрямі впровадження інновацій. Найбільша питома вага підприємств, які впроваджували технологічні інновації, – серед машинобудівних (21,4% – у 2003 р. та 23,7% – у 2004 р.). Це є позитивним явищем, оскільки на сьогодні загально визнаною є думка, що технологічні інновації направлені на розширення асортименту і поліпшення якості товарів і послуг, які виробляються (інноваційний продукт) чи технологій, що при цьому використовуються (інновація-процес). Саме вони лежать в основі задоволення зростаючих все більш різноманітних особистих, виробничих та інших потреб, насичення і оновлення ринків товарів та послуг, підвищення серійності виробництва, зміни моделей і поколінь техніки, технологічних укладів і технологічних засобів виробництва [7]. Особливо актуальною є проблема впровадження технологічних інновацій. У провідних країнах світу розробка та впровадження технологічних інновацій – вирішальний фактор соціального та економічного розвитку. Так, у США приріст душевого національного доходу за рахунок цього фактора становить до 90%. Чисельність фахівців, зайнятих у сфері розвитку технологічних інновацій, за останні 5 років у США зросла від 0,8 до 1,2 млн чол., а в країнах ОЕСР – від 2,4 до 2,7 млн. чол.

Поступаючись країнам ОЕСР за загальним обсягом витрат на розвиток технологічних інновацій і чисельністю зайнятих у цій сфері спеціалістів вищої кваліфікації, США завдяки концентрації фінансових ресурсів і створеним механізмам управління, перевершують їх у ефективності робіт [8].

За даними експертної оцінки, основними факторами, що перешкоджають технологічним інноваціям в Україні є: нестача власних грошових коштів (40%); низький рівень науково-технічного потенціалу (27%), нестача фінансової підтримки держави (17%); висока вартість технологічних інновацій (16%). На жаль, серед даних факторів відсутній такий важливий аспект, як захист промислової власності. А без розв'язання основних проблем регулювання прав промислової власності та їх захисту в умовах ринкового господарювання

Таблиця 4

Інноваційна активність промислових підприємств України*

Техно- логіч- ний уклад	Вид діяльності	Займалися інноваційною діяльністю, %		Впроваджува- ли інновації, %		Впроваджу- вали нові технологічні процеси, %		Використан об'єктів про- мислової вла- сності, %		Отримано охоронних документів			
										у Держпатенті України		у патентних відомствах інших країн	
		2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004
3	Промисловість – всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Добувна промисловість	1,5	2,5	1,7	2,7	1,5	1,1	3,3	3,6	2,4	1,5	-	1,7
	Металургія та оброблення металу	6,6	6,8	6,7	6,1	8,4	5,6	10,7	9,8	17,1	20,4	2,1	1,7
	Виробництво та розподілення еле- ктроенергії, газу та води	2,0	2,3	0,9	1,0	0,9	0,6	0,6	0,8	0,4	1,2	-	-
	Разом 3 уклад	10,1	11,6	9,3	9,8	10,8	7,3	14,6	14,2	19,9	23,1	2,1	3,4
4	Харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів	28,9	24,6	29,6	23,7	12,7	9,1	25,4	19,3	9,3	11,0	2,1	0,8
	Легка промисловість	7,8	5,7	9,4	5,4	4,4	2,6	4,7	3,0	6,0	2,2	-	-
	Виробництво деревини та виробів із деревини	1,9	2,3	2,0	1,9	0,9	1,1	-	-	-	-	-	1,7
	Целюлозно-паперова промисловість	2,5	2,9	2,2	3,0	1,4	1,1	5,3	10,9	-	0,3	-	-
	Виробництво коксу, продуктів на- фтопереробка	1,1	1,5	0,8	1,5	0,5	1,0	13,6	12,6	3,7	5,9	-	-
	Хімічна та нафтохімічна промис- ловість	7,9	9,3	7,1	8,8	7,1	9,8	13,6	12,6	14,7	8,9	8,3	11,2
	Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	5,9	5,7	6,0	6,1	2,8	1,8	3,9	2,2	2,2	0,8	-	-

	Машинобудування, ремонт та монтаж машин та устаткування (без виробництва електричного та електронного устаткування)	13,3	12,9	19,5	22,7	21,4	23,7	16,3	25,3	30,6	32,6	72,9	66,4
	Інше виробництво, не віднесене до інших угруповань	3,9	3,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Разом 4 уклад	73,2	68,7	76,6	73,1	51,2	49,1	82,8	85,9	66,5	61,7	83,3	80,1
	Виробництво електричного та електронного устаткування	5,6	5,4	9,9	12,2	12,5	12,5	11,9	11,1	12,1	13,5	9,4	3,1
	Разом 5 уклад	5,6	5,4	9,9	12,2	12,5	12,5	11,9	11,1	12,1	13,5	9,4	3,1

* Складено за даними: Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2005. – 340 с.

неможливі не лише запуск економічного механізму поширення нововведень, але й економічне зростання інноваційного типу, інтеграція наукомісткого, високотехнологічного сектору української економіки в світову господарську систему.

Щодо реальної картини використання об'єктів промислової власності, то перші позиції займають підприємства машинобудування та харчової промисловості, тобто ті, що є найбільш інноваційно активними та пов'язані з експортом продукції. Особливо загрозовою для інтеграційних процесів є *негативна тенденція низької загальноекономічної діяльності у сфері отримання охоронних документів* (табл. 5), що пояснюється низькою організаційною активністю ринку промислової власності в цілому, та *низьким технічним рівнем більшості продукції*, а також цілою низкою причин, у тому числі: нестабільністю економічної ситуації і різким спадом виробництва; зростанням вимог до відбору винаходів; зростанням вартості оплати всіх операцій, пов'язаних з реєстрацією об'єктів інтелектуальної власності і підтримкою статусу патенту та ін.

Таблиця 5

Динаміка показників діяльності підприємств та організацій
по створенню і використанню об'єктів промислової власності в Україні

Показник	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
Подано заявок на видачу охоронних документів, <i>одиниць</i> :					
винаходи	3865	5421	5705	7013	3466
корисні моделі	128	157	221	319	3214
промислові зразки	245	270	361	371	354
Отримано охоронних документів, <i>одиниць</i> :					
винаходів	3064	6557	5546	6706	6088
корисних моделей	126	137	160	268	1264
промислових зразків	841	183	282	338	275
Кількість використаних ОПВ, <i>одиниць</i> :					
винаходів	1905	2459	3029	3592	4122
корисних моделей	84	89	129	181	574
промислових зразків	415	373	450	593	651
Витрати, пов'язані з охороною прав ОПВ, <i>тис. грн</i>	33260,0	43129,1	39118,2	34993,0	63889,7
Доход від використання ОПВ, <i>тис. грн</i>	146762,6	392853,5	425800,1	431062,1	611839,5
у тому числі винаходів	128563,3	114000,0	165409,5	149794,8	240687,7

Джерело: Статистичні щорічники України за відповідні роки.

У зв'язку з цим, нагальною постає проблема регулювання ринку промислової власності, що полягає у розробленні і реалізації такого нормативно-правового механізму, який би враховував особливості правовідносин національного, міждержавного і міжнародного характеру стосовно окремих видів промислової власності (патентів на винаходи, промислових зразків, корисних моделей тощо, свідоцтв про реєстрацію торгових марок, географічних позначень тощо). При цьому слід відзначити, що незважаючи на відмінності у рівнях розвитку окремих країн, переважна більшість проблем розвитку національних ринків промислової власності пов'язана з необхідністю врегулювання прав на об'єкти промислової власності, що створені з державних джерел фінансування, а також стимулюванням їх впровадження з метою активізації інноваційних процесів.

У цілому здійснений аналіз показує, що недооцінка провідної ролі технологій та необхідності технологічної однорідності міжгалузевої структури виробництва значно обумовлює зниження конкурентоспроможності галузей промисловості. Слід також зазначити, що в умовах зниження інвестиційної активності і відсутності результативної промислової політики заходи щодо реструктуризації української економіки не привели до модернізації виробництва на основі передових технологій, які забезпечують конкурентоспроможність усіх компонентів продукції по всьому технологічному ланцюжку її випуску. Тому Україні потрібно радикально реструктурувати свою економіку не лише відповідно до зростаючих вимог споживача, але й відповідно до вимог, умов і тенденцій глобалізації економічних зв'язків та економічного простору.

На жаль, у прогнозах даних, оприлюднених на сайті Міністерства економіки України [9], відсутні серйозні пропозиції та розрахунки щодо подальшого розвитку інноваційної моделі економіки. Зокрема, передбачається, що "політика уряду буде спрямована на удосконалення ринкових засад побудови національної економіки у 2006–2007 рр., значною мірою визначатиметься ступінь економічного розвитку України у прогнозованому періоді. Впровадження податкових змін, націлених на підвищення інвестиційної діяльності, фінансова підтримка проектів технологічних парків шляхом повного безвітсоткового або часткового кредитування, спрямування державних капітальних вкладень на формування сучасної інфраструктури та проведення науково-дослідних робіт із застосуванням механізму довгострокового кредитування (пільгове, іпотечне, бюджетне) сприятиме збільшенню реальних обсягів валового випуску у 2006–2007 рр. відповідно на 4 і 5,4%". Тобто інноваційний розвиток планується здійснювати лише через технопарки, механізм дії яких поновлено з 1 січня 2005 р., а державне фінансування проектів планується затвердити у Державному бюджеті на 2007 р.

Деякі сподівання викликає прогноз щодо усвідомлення урядом "необхідності інтенсивного оновлення фізично та морально застарілих основних фондів, які потребують прискорення темпів технологічного переозброєння підприємств і залучення коштів на його реалізацію". Так, прогнозується, що споживання основного капіталу у прогнозованому періоді збільшиться від 52,1 млрд грн у 2005 р. до 60,4 млрд грн у 2006 р. і до 72,6 млрд грн у 2007 р.; частка його у ВВП поступово зростатиме від 12,3% у 2005 р. до 12,4% у 2006 р. та 12,7% у 2007 р. Враховуючи, що основні фонди на більшості підприємств зношені на 60–80%, то наведені прогнозні дані щодо їх оновлення, що залишаються закономірно стабільними, не сприятимуть суттєвому поліпшенню ситуації. Як і завжди, здійснення цього процесу відбуватиметься за рахунок капітальних і більшої частини поточних витрат самих підприємств.

Україна ще й на сьогодні володіє потужним науково-технологічним потенціалом, який зосереджено по всіх регіонах (табл. 6), а здійснена порівняльна оцінка регіонів за станом технологічного розвитку (табл. 7, рис. 2), підкреслює тенденцію щодо наявності ядра промислового розвитку країни, до якого відносяться м. Київ, Донецька, Харківська, Запорізька, Дніпропетровська області. Дана тенденція тісно корелюється з науковою, інноваційною та інвестиційною активністю зазначених регіонів і ще раз підтверджує наявність ресурсного потенціалу для здійснення проривної інноваційної стратегії в напрямі підвищення конкурентоспроможності України та забезпечення її економічній системі гідного місця у світі.

Досвід провідних економік світу, як і досвід самої України свідчить, що науково-технологічний потенціал, як і інші структури соціального простору, має елементи, що відносно стійкі до зовнішніх дій, та елементи, які більш чутливі до них. До останніх відноситься організаційна складова науково-технологічного потенціалу, тобто організаційний ресурс. Становлення організаційного ресурсу займає багато часу, вимагає системних зусиль та значних коштів. У той же час даний ресурс володіє важливою особливістю: саме він активізує потенціал, створює необхідні умови для процесу перетворення можливостей в дійсність.

На нашу думку, саме відсутність уваги до організаційного ресурсу (організаційних інновацій) не лише гальмує процес інноваційного розвитку економіки України, але й створює загрози для витіснення її на узбіччя цивілізації як сировинного придатку. Стан розвитку науково-технологічної сфери та інноваційної діяльності в Україні свідчить про системну кризу, яка з кожним роком і з кожним новим урядом постійно загострюється. І відбувається все це на фоні постійних розмов на всіх рівнях державної влади про необхідність упровадження інноваційної моделі розвитку країни.

Таблиця 6

Матриця вихідних даних для оцінки інноваційної активності регіонів за 2003–2004 рр.

Регіон	Кількість підприємств, що впроваджували інновації		Витрати на технологічні інновації, тис. грн		Впроваджували нові технологічні продукти, процеси		Впроваджували маловідходні, ресурсозберігаючі, безвідходні процеси	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004
Автономна Республіка Крим	39	38	22454,6	80354,9	60	90	22	21
Вінницька область	92	28	28784,9	15395,8	50	33	20	13
Волинська область	43	8	8752,2	117376,8	32	12	19	6
Дніпропетровська область	37	45	315311,0	144262,7	80	62	33	23
Донецька область	72	67	807662,3	996938,3	117	115	54	55
Житомирська область	31	29	24698,1	16688,6	32	31	20	12
Закарпатська область	27	25	9453,2	8543,2	14	21	9	11
Запорізька область	26	24	152064,1	206980,2	86	210	34	64
Івано-Франківська область	28	29	26042,2	50508,6	21	16	18	11
Київська область	30	42	81009,5	122149,7	21	45	9	13
Кіровоградська область	50	49	42116,8	35108,8	44	40	15	22
Луганська область	40	32	12325,2	97136,8	49	43	19	10
Львівська область	65	30	69682,4	64423,4	83	73	20	22
Миколаївська область	37	18	287895,0	268046,1	16	13	5	5
Одеська область	33	25	31060,5	173521,5	66	29	30	19
Полтавська область	24	31	73128,3	80554,3	30	28	10	12
Рівненська область	19	17	11786,7	56410,3	5	9	1	4
Сумська область	30	16	82624,8	72354,7	35	57	18	23
Тернопільська область	34	23	13815,2	3250,7	19	13	3	6
Харківська область	85	88	397975,1	776400,5	172	108	61	43
Херсонська область	26	19	17153,9	30569,6	16	12	6	2
Хмельницька область	17	15	16883,4	10805,0	55	12	21	7
Черкаська область	12	24	12501,2	108201,0	2	13	-	7
Чернівецька область	24	19	22702,3	24651,8	20	8	9	2
Чернігівська область	42	26	96594,0	125802,1	30	37	6	15
м. Київ	151	189	283323,6	847984,2	326	596	144	217
м. Севастополь	6	2	1122,7	197,5	1	1	-	-
max	151	189	807662,3	996938,3	326	596	144	217

Таблиця 7

Результати порівняльної оцінки регіонів України за станом технологічного розвитку промисловості у 2003–2004 рр.

Регіон (область)	Рейтингова оцінка технологічного розвитку регіону		Місце регіону	
	2003	2004	2003	2004
Автономна Республіка Крим	0,3537	0,1794	10	16
Вінницька	0,6339	0,1700	4	19
Волинська	0,3268	0,1487	13	20
Дніпропетровська	0,5691	0,3280	5	5
Донецька	1,2240	1,1078	2	2
Житомирська	0,2555	0,1841	18	14
Закарпатська	0,1972	0,1459	22	21
Запорізька	0,4359	0,5198	7	4
Івано-Франківська	0,2326	0,1766	21	17
Київська	0,3271	0,2715	12	8
Кіровоградська	0,3755	0,2884	9	6
Луганська	0,3330	0,2131	11	11
Львівська	0,5125	0,2339	6	10
Миколаївська	0,4353	0,2869	8	7
Одеська	0,3189	0,2406	15	9
Полтавська	0,2995	0,1967	16	13
Рівненська	0,1269	0,1086	25	23
Сумська	0,2744	0,1808	17	15
Тернопільська	0,2341	0,1265	20	22
Харківська	1,0087	0,9462	3	3
Херсонська	0,1827	0,1072	24	24
Хмельницька	0,2508	0,0877	19	26
Черкаська	0,0806	0,1715	26	18
Чернівецька	0,1836	0,1049	23	25
Чернігівська	0,3191	0,2083	14	12
м. Київ	1,7629	1,9296	1	1
м. Севастополь	0,0400	0,0100	27	27

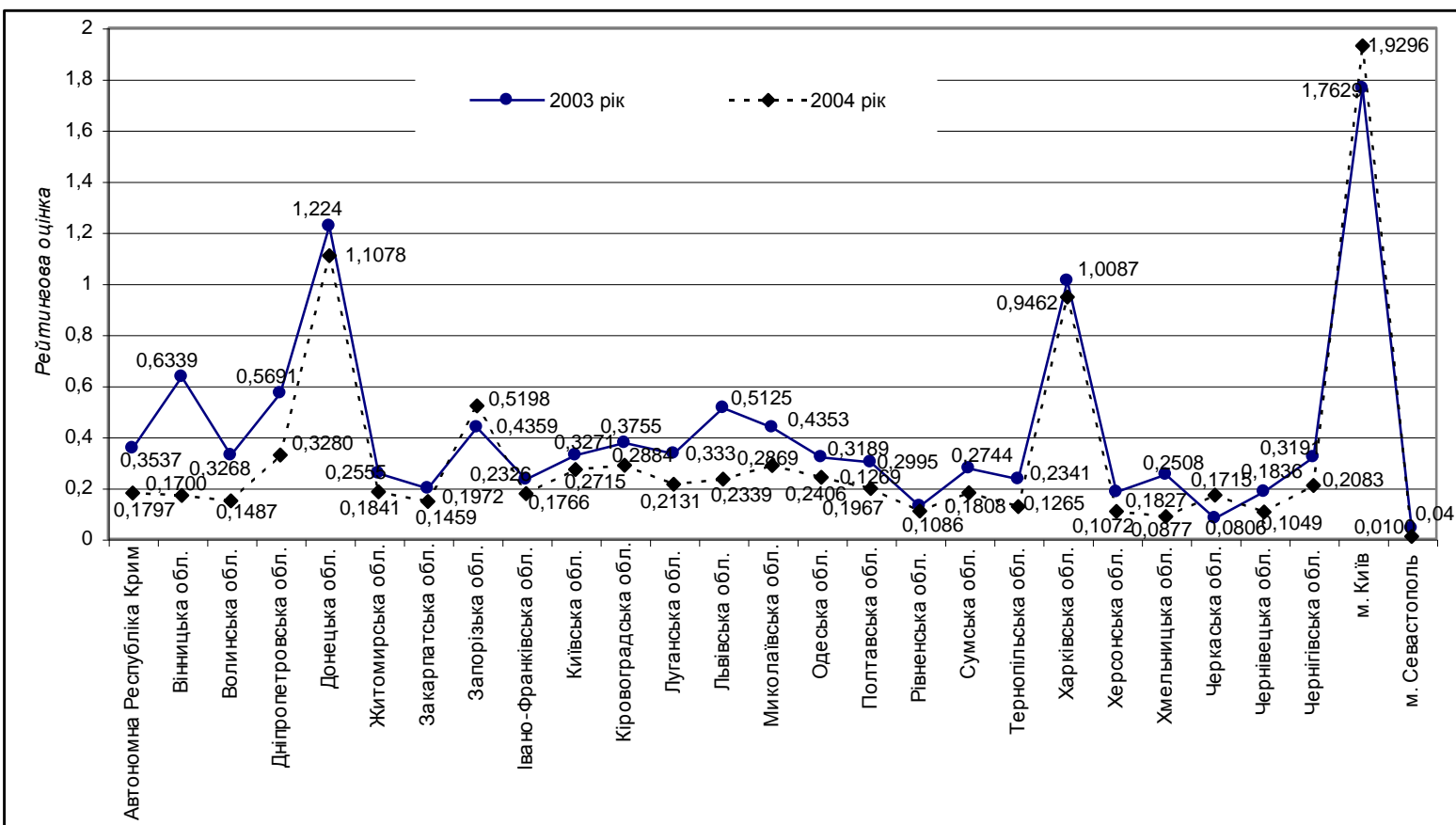

Рис. 2. Ранжирування регіонів України за рівнем технологічного розвитку промисловості

Комплексний аналіз проблем розбудови в Україні інноваційної економіки, що постійно здійснюється в Інституті економіки та прогнозування НАН України, дозволяє зробити висновок, що однією з *головних причин незадовільних результатів у цій справі є відсутність сучасної організаційної структури управління науково-технологічною та інноваційною діяльністю, яка б включала всі рівні ієрархії (державний, галузевий та регіональний) господарського комплексу і являла собою ефективну систему, побудовану за принципами сучасного державного управління, адміністративного та інноваційного менеджменту.*

Сьогодні на практиці спостерігаємо постійну реорганізацію вищого апарату управління науково-технологічною та інноваційною діяльністю (за 14 років сім разів змінювалась лише назва такого органу), яка не дозволяє виробити чіткі і зрозумілі методи та механізми управління; дублювання та підміну функцій на рівні відповідних міністерств (чого лише варті затверджені інноваційні моделі розвитку певних галузей промисловості, без існування законодавчо прийнятої такої моделі на державному рівні); відсутність координації робіт при розробці нормативно-законодавчих актів (з кожною новою реорганізацією відповідних служб управління на рівні Секретаріату Президента, Кабінету Міністрів, міністерств починається новий процес законотворчості, який не враховує реального стану справ в конкретному питанні та логіку взаємозв'язку в діях попередніх служб та інше.

Все зазначене вище вимагає проведення дослідження та здійснення аналітичної оцінки наявної в країні організаційної структури управління як в цілому, так і в сфері науково-технологічної та інноваційної діяльності зокрема, з метою подальшої її розробки (чи вдосконалення) за науковими принципами цивілізованого управління та впровадження в практику для наведення елементарного порядку в державній владі та зрушення з мертвої точки процесу інноваційного розвитку економіки країни. Головна мета організаційних структур на всіх рівнях господарювання повинна бути націлена в напрямі забезпечення докорінної структурної та технологічної модернізації виробничої бази більшості галузей виробництва, підвищення ділової активності та ефективності виробництва, на поліпшення інвестиційного клімату та інноваційної діяльності. Досягнення такої цілі передбачає розв'язання таких актуальних завдань:

- сприяння інтеграційним процесам у промисловості як одному із засобів примноження її потенціалу і підвищення конкурентоспроможності;
- зосередження інвестиційних ресурсів на розвитку виробництв, які забезпечують економічне зростання за рахунок інтенсивних факторів і таких, що збільшують базу для відтворення самих інвестиційних ресурсів;

- вдосконалення системи відбору та обґрунтування інвестиційних проєктів, які здійснюються за рахунок як одноканального (у тому числі бюджетного), так і багатоканального фінансування;

- посилення контролюючої та регулюючої ролі держави над природними монополіями, протидія процесу необґрунтованого зростання тарифів на їх роботи та послуги, перерозподіляючому потенційні інвестиційні ресурси промисловості в напрямі нижчих технологічних укладів;

- оптимізація структури мезоекономіки, підвищення рівня корпоративного управління та вдосконалення інституціональних трансформацій корпоративного сектора економіки та ін.

На відміну від індустріального суспільства, де ключовим інститутом є фірма, у постіндустріальному суспільстві основним елементом і двигуном соціально-економічного прогресу стають наукові установи, що виконують провідну роль джерела інновацій. Тому на сьогодні для переходу до інноваційного розвитку економіки України на перший план виходить проблема не просто дослідження та засвоєння реальних механізмів здобуття нового знання та його перетворення в технологічні нововведення як основи структурної трансформації економіки. З погляду довгострокового росту соціально-економічних, культурних, творчих стандартів суспільства, потрібно розглядати не стільки суто економічну політику, скільки весь зміст політики уряду, спрямованої на розвиток творчих здібностей людей, принципи політичної організації суспільства тощо.

Таким чином, відповідно до сучасних наукових уявлень завдання прискорення розвитку промисловості повинно розв'язуватись шляхом сполучення дій на двох основних напрямках економічного розвитку: 1) організації високо-ефективного ринку, в тому числі його інноваційного сегменту; 2) здійснення централізовано керованої структурної трансформації економіки на основі створення сприятливих умов для широкого впровадження прогресивних технологій і згорнення застарілих виробництв. Для закріплення провідної ролі високотехнологічних виробництв необхідно провести чітку і послідовну науково-промислову політику в контексті реалізації стратегії соціально-економічного розвитку країни зі зрозумілими цілями і завданнями, з дієвими соціально-економічними механізмами адаптації виробництв до роботи в нових умовах. Такий підхід дозволить вирішити українській економіці дві головні проблеми стратегічного масштабу: 1) вбудуватись у глобальний контекст світових зв'язків і 2) надати динаміку науково-технологічному розвитку.

Одним із першочергових напрямів у підвищенні ефективності промислового виробництва залишається проблема вдосконалення його технологічної структури, для розв'язання якої необхідно в рамках науково-промислової політики виділити таке: 1) орієнтація на збільшення масштабу і розширення складу перспективних технологій, особливо на серединних та заключних ста-

діях технологічного циклу, що забезпечують зростання доданої вартості первинних ресурсів; 2) ліквідація втрат ресурсів (сировинних, енергетичних, трудових) через неузгодженість між компонентами технологій, яка можлива шляхом модернізації діючих технологій на основі інновацій, пов'язаних із попередніми і наступними технологіями; 3) зміна економічної та інвестиційної політики в напрямі створення більш інвестиційної привабливості для завершення стадій технологічного циклу.

Можливістю для більш енергійного розгорнення науково-технологічного потенціалу промисловості має стати освоєння технологій інноваційного менеджменту корпоративних структур в економічно відповідальну конкуренцію на ринках продукції та послуг. Тим самим з'являться умови для формування потужного організаційного ресурсу науково-технологічного потенціалу – становлення суб'єктів діяльності корпоративного рівня, без яких витримати міжнародну конкуренцію і вийти на ринки інших країн практично неможливо. Організаційні та інвестиційні ресурси промислових корпорацій вкрай необхідні в умовах зростаючих темпів глобалізації господарської діяльності.

Література

1. Указ Президента України від 12 лютого 2003 р. № 102/2003 "Про Концепцію державної промислової політики" // Ліга БізнесІнформ.
2. Якубовський М.М., Феценко О.Л. Структурна перебудова економіки України: проблеми, цілі, пріоритети // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. 14. – С. 3–25.
3. Промисловість та її галузі / В.Ф.Беседін та ін. За ред. В.Ф.Беседіна. – К.: Наук. світ, 2000. – 342 с.
4. Феценко О.Л. Теоретичні питання структурної динаміки виробництва // Формування ринкових відносин в Україні : Зб. наук. праць. – К., 2000. – Вип. 9. – С. 12–16.
5. Лепьохін О.В. Розвиток промислового виробництва в умовах ринкових перетворень // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – Вип. 148. – С. 82–88.
6. Борщ Л.М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2002. – С. 11.
7. Яковець Ю.В. Эпохальные инновации XXI века. – М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2004. – 444 с.
8. Комков Н.И., Шатраков Ю.Г. Технологические инновации – основа будущей экономики России // www.invur.ru
9. Офіційний сайт Міністерства економіки України. – <http://www.me.gov.ua/>